

AKSARÂYÎ, Kerîmüddin

(کریم الدین الآقسرائی)

Mahmûd b. Muhammed el-Aksarâyî
(ö. 733/1332-33)**Anadolu Selçukluları tarihinin
en önemli kaynaklarından
birini teşkil eden
Müsâmeretü'l-ahbâr adlı
eseriyle tanınan tarihçi.**

Aksarâyî nisbesi onun muhtemelen Aksaraylı bir aileden geldiğini göstermektedir. Eserinden iyi bir tahsil gördüğü, İslâmî ilimlerle Arap ve Fars edebiyatına vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. İlhanlı Hükümdarı Abaka ve Argun devirlerinde Anadolu'daki İlhanlı hazinesine ait "incü ve iktâların idaresi", nâiblik, Dânişmendli ilinin yönetimi gibi görevlerde bulunan Mücîrrüddin Emirşah'ın ölümüne kadar (701/1301-1302) onun maiyetinde bulundu. Daha sonra İlhanlı Gazan Han tarafından Anadolu'daki vakıfların mütevelliliğine getirildi ve bir müddet Aksaray Kalesi muhafızlığı yaptı.

Aksarâyî'nin *Müsâmeretü'l-ahbâr* ve *müsâyeretü'l-ahyâr* veya *Tezkire-i Aksarâyî* adlı eseri, İbn Bîbî'nin *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye* adlı eserinden sonra Anadolu Selçukluları tarihi için en önemli kaynaktır. 723'te

(1323) telif edilen ve İlhanlılar'ın Anadolu valisi Timurtas'a ithaf edilmiş olan eser dört bölümden meydana gelmektedir. Müellif birinci bölümde rûmî, hicrî, Yezdicerd ve Celâlî takvimlerinden bahseder. İkinci bölümü Hz. Peygamber, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler'e ayırmıştır. Üçüncü bölümde Büyük Selçuklular'ın kuruluşundan yıkılışına kadar cereyan eden olaylarla II. Gıyâseddin Keyhusrev'e kadar gelen Anadolu Selçukluları tarihini ihtiva eden olayları anlatır. XIII. yüzyılın ikinci yarısından XIV. yüzyılın ikinci yarısına kadar meydana gelen hadiselerle dair olan son bölüm ise kendi müşahadelerine dayandığı için eserin en geniş ve en önemli bölümünü teşkil eder. Aksarâyî eserini yazarken İbn Abdürrabbih'in *el-İkdü'l-ferîd*, Kādî Beyzâvî'nin *Nizâmü't-tevârîh* ve Ebû Bekir es-Sülî'nin *Kitâbü'l-Evrâk* adlı eserleriyle bazı Selçuknâme'lerden faydalanmıştır. Meşhur Osmanlı tarihçisi Müneccimbaşî (*Câmî'u'd-düvel*) ile Kadî Ahmed Negîdî (*el-Veledü's-şefîk*), Anadolu Selçukluları'yla ilgili konularda onu kaynak olarak kullanmışlardır.

Hasan Fehmi Turgal eserin Anadolu Selçukluları'na ait kısmını tercüme ederek 1937'de *Konya Mecmuası*'nda neşretmiştir. Daha sonra tamamı Nuri Gen-

çosman tarafından Türkçe'ye çevrilen eser *Selçukî Devletleri Tarihi* adıyla yayımlanmıştır (Ankara 1943). Osman Turan da eserin tenkitli neşrini yapmıştır (Ankara 1944).

BİBLİYOGRAFYA :

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr* (nşr. Osman Turan: *Mogollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*), Ankara 1944, s. 28-57; Safâ, *Edebîyyât*, III/2, s. 1255-1256; Fikret İşıltan, *Die Seldschuken geschichte des Aksarâyî*, Leipzig 1943; Storey, *Persian Literature*, London 1970, I/1, s. 267; Nejat Kaymaz, *Pervâne Muînüddin Süleyman*, Ankara 1970, s. 14; M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *TTK Belleten*, VII/27 (1943), s. 389-391; Felix Tauer, "Les Manuscrits Persans historiques des bibliothèques de Stamboul", *Ar.O*, IV (1932), s. 93.

İSMAİL AKA

AKSEKİ, Ahmet Hamdi

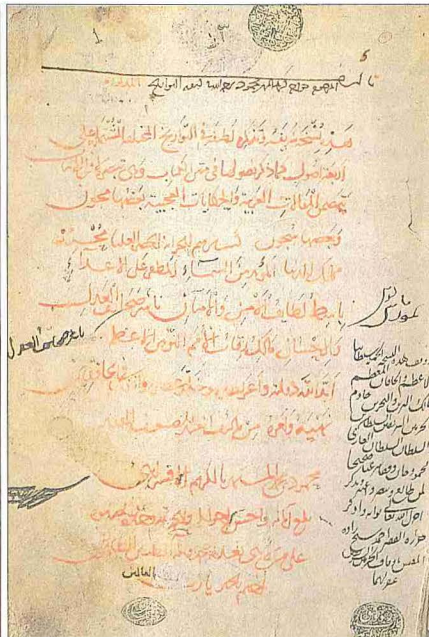
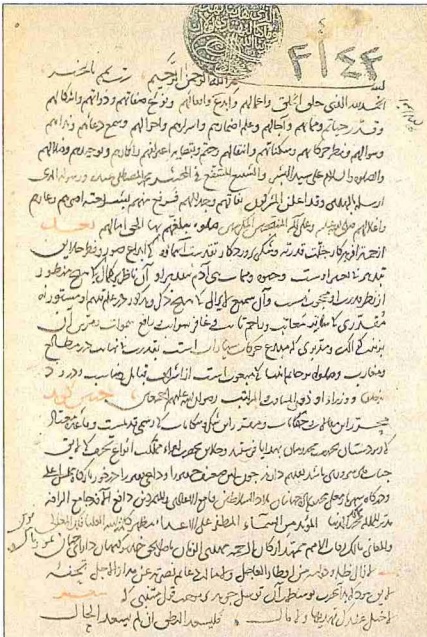
(1887-1951)

**Din âlimi,
Türkiye Cumhuriyeti'nin
üçüncü Diyanet İşleri başkanı.**

Aksekî'nin Sülles (Güzelsu) nahiyesinde doğdu. Babası Güzelsu Camii imamı Mahmud Efendi'dir. Beş altı yaşlarında iken Kur'an okumaya başladı. İlk Arapça derslerini nahiye'deki iki medreseden biri olan Mecidiye Medresesi'nde Abdurrahman Efendi'den aldı. On dört yaşına geldiğinde babası onu Ödemiş'e götürerek Karamanlı Süleyman Efendi Medresesi'ne verdi. Orada Gerçekli İsmail Hasib Efendi ile Aksekili Hacı Mustafa Efendi'den medrese öğreniminde temel derslerden olan Arapça, Farsça, akaid, fıkıh, tefsir ve hadis dersleri okudu. Tahsili müddetince bir yandan da mühür kazıyarak geçimini sağladı.

1905'te İstanbul'a giderek Fâtih derisiâmlarından Bayındırlı Mehmed Şükrü Efendi'nin derslerine devam etti ve 1914'te ondan icâzet aldı. Bu arada o dönemin ünlü derisiâmlarından olan Tokatlı Hacı Şâkir Efendi ile Aksekili Hacı Mustafa Hakkı Efendi'den özel dersler aldı. Ayrıca Mehmed Âkîf'ten *Mu'alâkât-ı Seb'â* başta olmak üzere Arap edebiyatı ile ilgili bazı metinler okudu. Bir taraftan medrese tahsilini sürdürürken diğer taraftan da Dârülfünun'un Ulûm-i Âliyye-i Diniyye Şubesi'ne girdi. Dördüncü sınıfa geçtiğinde bu fakültenin lağvedilmesi üzerine Dârülhilâfeti'l-Alîyye Medresesi'nin yüksek kısmına nakledildi ve son sınıfı burada okuyarak icâ-

Kerîmüddin Aksarâyî'nin *Müsâmeretü'l-ahbâr* ve *müsâyeretü'l-ahyâr* adlı eserinin ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3143, vr. 1-2)

zet aldı. Daha sonra Medresetü'l-Mütehassısın'ın Felsefe, Kelâm ve Hikmet-i İlâhiyye Şubesi'ne girdi. Buradan birincilikle mezun oldu. Ruûs* imtihanını kazanarak dersîâm olduğu sırada otuz iki yaşındaydı.

1908'den sonra yazı hayatına başlayan Ahmet Hamdi Akseki'nin bazı makaleleri Beyrut ve Mısır gazetelerince iktibas edildi. Balkan Harbi'nden önce *Sebilürreşâd* mecmuasının Bulgaristan ve Romanya muhabirliğini yapan Akseki, Bulgaristan'ı dolaşarak müslümanları irşad etti ve intibalarını *Bulgaristan Mektupları* adı altında bu mecmuada neşretti. Medresetü'l-Mütehassısın'ın son sınıfında iken Heybeliada'daki Mekteb-i Bahriyye-i Şâhâne'ye din dersleri, din felsefesi ve ahlâk dersleri hoca-sı olarak tayin edildi (Mart 1916). Aralık 1916 - Kasım 1918 tarihleri arasında muhtelif zamanlarda Aksaray Pertevniyal Vâlide Sultan, Dolmabahçe, Üsküdar Mihrimah Sultan ve Hırka-i Saâdet camileri kürsü şeyhliklerinde bulundu. Ağustos 1919'da Medresetü'l-İrşâd'ın Vâizin Şubesi tarih felsefesi müderrisliğine, Şubat 1921'de İbtidâ-i Dâhil Medresesi ilm-i nefis müderrisliğine tayin edildi ve aynı yıl eylül ayında bu görevi içtimaiyat müderrisliğine çevrildi.

Millî Mücadele için Anadolu'ya geçen Ahmet Hamdi yazı, vaaz ve konferanslarıyla Anadolu harekâtını desteklemiştir. Ocak 1922 - Kasım 1923 tarihleri arasında Ankara Lisesi ulûm-i dîniyye muallimliği yaptı. Bu görevi yürütürken Umûr-ı Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti Tefrisat Umum Müdürlüğü'ne tayin edildi (Mart 1922). Bu sırada medreselerin müfredat programlarını ıslah etmiş, hazırladığı rapor ve lâyiha ile Dârü'lilâfe medreselerinin sayısı on üçten otuz sekiye çıkarılmıştır. Şer'iyye Vekâleti'nin ilgası üzerine Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi hadis ve hadis tarihi müderrisliğine getirildiyse de (Nisan 1924), aynı tarihte Diyanet İşleri Reisi Rifat Börekçi'nin isteği üzerine, Diyanet İşleri Reisliği Hey'et-i Müşâvere âzâlığına tayin edildi. Bu görevi sırasında Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsiri ile *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tercîd-i Sarîh Tercemesi* ve *Şerhi*'nin yayıma hazırlanmasında büyük hizmet gördü. 1920 yılında kurulan Tarikat-ı Salâhiyye Cemiyeti'nin üyesi olduğu ve bu cemiyetin faaliyetlerine katıldığı ithamıyla 1925'te Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandı. Cemiyetle ilgili bulunan

on bir kişinin idama, birçoğunun da ağır hapse mahkûm edildiği mahkemede suçsuz bulunarak beraat etti. 1939'da Diyanet İşleri reis muavinliğine ve M. Şerefettin Yaltkaya'nın ölümü üzerine 1947'de Diyanet İşleri reisliğine getirildi. Bu vazifede iken 9 Ocak 1951 tarihinde Ankara'da vefat etti ve Cebeci Asrı Mezarlığı'na defnedildi.

Bekir Sıtkı Sencer, Akseki'nin vefatına şu tarihi düşürmüştür: «İrciî» fermânı geldikte Diyanet Başkanı / Azm-i Ukba eyledi mağfûr ola mesrûr ola / Kudsiyan «cevher»le tanzîm ettiler târîhini / Aksekili Hamdi Efendi'nin durağı nûr ola" (h. 1370).

Arapça, Farsça ve İngilizce bilen Ahmet Hamdi Akseki son derece zeki, ileri görüşlü, devrindeki gelişmeleri takip eden, kendini devamlı olarak yenileyen ve taklide karşı olan bir din âlimidir. Müsbet ilimlere, akılcı anlayışa ve felsefî düşünceye ilgi duymuş, bir kısım filozofları bu açıdan incelemiş ve İslâmî bakımdan tenkit etmiştir. Saltanat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşayan bir âlim ve fikir adamı olarak müslüman Türk toplumunun uğradığı sosyal ve kültürel değişikliği yakından takip etmiş, eser ve makalelerinde bu konuda isabetli teşhis ve tahlillerde bulunmuştur. İktisadî, siyasî, kültürel ve ilmî bakımdan geri kalmış İslâm toplumlarının her alanda gelişme ve ilerlemeleri için hayatı boyunca gayret sarfetmiştir. Bu gaye için Kur'an'ı ve hadisi esas alarak İslâmî ilimlerin canlandırılmasını, gelişmelerin ışığında İslâmî müesseselerin yeniden düzenlenmesini gerekli gören Akseki, Mehmed Âkif ve arkadaşları gibi, bir taraftan hurafe ve bâtıl inançlarla diğer taraftan da dini Batı kalıpları içinde değerlendirerek modası geçmiş bir müessese şeklinde gösterip İslâm'a hücumda bulunanlarla mücadele etmiştir. Batı emperyalizminin İslâm dünya-

sının parçalanması için kurduğu plan ve sürdürdüğü gayretlere dikkatleri çekmiş, Garpcılık ve milliyetçilik hareketlerine karşı çıkarak müslüman toplumların kurtuluşu için İslâm birliği fikrini savunmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümesiyle namaz kılınması yönündeki temayülere karşı gerek Hey'et-i Müşâvere âzâlığı sırasında takındığı tâvizsiz tavır (bk. Hikmet Bayur, s. 152-153), gerekse Diyanet İşleri reis muavinliği sırasında, bu yönde bir kanaate sahip bulunan reis Şerefettin Yaltkaya'nın isteği üzerine hazırladığı raporda böyle bir uygulamanın dinî ve ilmî hiçbir dayanağı bulunmadığını ortaya koyarak karşı tavrı alması (bk. Vehbi Vakkasoğlu, s. 192), ilmî ve dinî gayret ve cesaretinin bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Ahmet Hamdi Akseki, verdiği eserlerle halkın uzun süre ihmal edilen dinî bilgiler ihtiyacının karşılanmasında da büyük hizmet görmüştür.

Eserleri. 1. *Ruh ve Bekâ-yı Ruh*. A. Hamdi Akseki bu eserinde ruh meselesini, İlkçağ Yunan düşüncesinden Thales ve İyonya mektebi filozoflarından başlayarak müslüman filozof ve mutasavvıfların bu konudaki görüşlerini de ele alıp tenkit etmiş, daha sonra bazı çağdaş filozofların ve materyalistlerin delillerinin ayrı ayrı münakaşasını yaparak sonunda kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Eser, Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti'nce neşredilmek üzere satın alınmış, ancak yayımı gerçekleşmemiştir. 2. *İslâm Dini*. Türkiye'de en çok okunan dinî bilgiler el kitabı olup şim diye kadar 1.5 milyon dolayında basılmıştır (1. bs., Ankara 1933). 3. *Peygamberimizin Vecizeleri*. Önsözünde, hadisi inkâr edenlere karşı uzun müdafalar ortaya koyduğu bu eseri de basılmıştır (1945). 4. *Mezâhibin Telfiki ve İslâm'ın Bir Noktaya Cem'i*. Talebeliğinde Reşid Rızâ'dan tercüme ettiği bu eser de neşredilmiş (İstanbul 1332), daha sonra Hayreddin Karaman tarafından sadeleştirilerek bazı notlarla birlikte *İslâm'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri* adıyla yeniden basılmıştır (Ankara 1974). Bir kısmı defalarca basılan diğer eserleri de şunlardır: *Dinî Dersler* (I-III, İstanbul 1339-1341); *İslâm Dini Fitridir* (İstanbul 1341, 1966); *İslâm Dini Tabîî ve Umumî Bir Dindir* (I-IV, I. cilt İstanbul 1943, 1966; II. cilt Ankara 1981); *Ahlâk Dersleri* (İstanbul 1924, 1968); *Aske-*

Ahmet
Hamdi
Akseki

re Din Kitabı (Ankara 1924, 1945, 1980, 1982); *Yavrularımıza Din Dersleri* (İstanbul 1941, 1948, 1968); *Köylüye Din Dersleri* (İstanbul 1928); *Düşmana Karşı* (1979); *Yeni Hutbelerim* (İstanbul 1936, 1937, 1966); *Ve'l-asr Suresinin Tefsiri* (İstanbul 1928). Değişik yerlerde yayımlanan makale türündeki yazılarını ihtiva eden eserleri ise şöyle sıralanabilir: *Ramazân Armağanı* (Ankara 1937); *Peygamberimiz Hz. Muhammed ve Müslümanlık* (Ankara 1934); *Akâid-i İslâmiyye*; *Ulemâ-i İslâmiyyeye Bir Sual ve Abdullah Guvilyam Efendi'nin Cevabı* (Arapça'dan tercüme, İstanbul 1332); *Garânik Meselesi veya Hâtemül-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi* (1922); *Namaz Sûrelerinin Türkçe Terceme ve Tefsiri* (Ankara 1949); *Bir Misyonerle Musâhabe*; *Bulgaristan Mektupları*; *Gazâli'nin Ruh Nazariyesi*; *İslâm'da İktisad ve Tasarruf* (1932); *Bilinmesi Elzem Hakikatler* (1916); *Prophet Muhammed* (Ankara 1956); *A Study on Prophet Muhammed* (2. bs., Ankara 1959); *İslâm Âlemi'nin Gerileme Sebepleri* (G. Riviere'den tercüme, İstanbul 1966). Ahmet Hamdi Akseki'nin yayımlanmamış olan eserleri de şunlardır: *Namaz ve Kur'an*; *Kur'an-ı Kerîm Radyo ve Gramofon*; *İslâm'da Resim ve Sûretin Mahiyeti*; *Hızır Hakkında*; *Kudret-i İlâhiyye ve İrâde-i Cüz'îyye*; *İhlâs Sûresi Tefsiri*; *Ölüm Nedir*; *Ahlâkî Umdeler*; *Terâvîh Namazı*; *Kurban Nisabı*; *İbn Sînâ Felsefesi ve Tâcül-'arûs ile Ref'ul-melâm tercümeleri*.

BİBLİYOGRAFYA:

Veli Ertan, *Ahmed Hamdi Akseki*, İstanbul 1988; a.mlf., "Ahmet Hamdi Akseki (1877-1951)", *Yeni Defne*, sy. 28, İstanbul 1983, s. 26-29; Hayreddin Karaman, *İslamda Birlik ve Fikir Mezhepleri* [M. Reşid Rızâ, trc. A. Hamdi Akseki], Ankara 1974, Birkaç Söz; İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul 1987, II, 187-259; Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlıdan Cumhuriyete İslâm Âlimleri*, İstanbul 1987, s. 179-206; Kamil Miras, "Yeni Diyanet İşleri Reisi Prof. Ahmed Hamdi Akseki", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, II, nr. 70, s. 6-9; "Ahmet Hamdi Akseki'nin Hayatı", *Asrın Dini Müslümanlık*, sy. 21, Ankara 1963, s. 17-20; Hikmet Bayur, "İbadet Dili", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 151-158; İrfan Yücel, "Ölümünün 33. Yıldönümünde Kendi Kaleminden Ahmed Hamdi Akseki", *Diyanet Gazetesi*, sy. 299, Ankara 1984, s. 14-16, 27; "Ahmet Hamdi Akseki", a.e., sy. 336 (1987), s. 14, 16; Hasan Aksoy, "Akseki, Ahmed Hamdi", *TDEA*, I, 95-96.

SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY

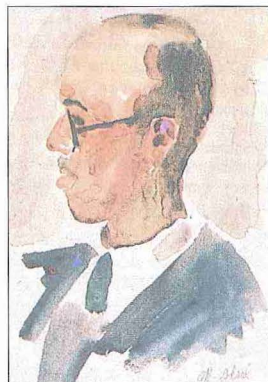
AKSEL, Malik

(1903-1987)

Halk resimleri üzerindeki çalışmalarıyla tanınan ressam ve yazar.

Selânik yakınlarında Katerin'de doğdu. İlk öğrenimini Serez'de yaptı. Daha sonra İstanbul'da Bayezid Numûne Mektebi'ne devam etti. 1921'de Dârülmualimîn'den mezun olup öğretmenliğe başladı. Yüksek öğrenimini, 1928 yılında devletçe açılan bir imtihanı kazanarak gittiği Almanya'da, Berlin Yüksek Resim Öğretmen Okulu'nda tamamladı. Burada bir yandan Prof. Grossmann'ın atölyesinde yağlı boya ve gravür çalışmalarını sürdürürken bir yandan da M. Libermann ile halkın hayatından sahneler, portre ve peyzajlar yapan L. Corinth'in çalışmalarını yakından takip etti. Yurda döndüğü 1932'den 1968 yılına kadar Gazi Eğitim Enstitüsü ve Çapa Eğitim Enstitüsü'nde resim ve sanat tarihi öğretmenliği yaptı. 1968'de emekli oldu. 15 Şubat 1987'de İstanbul'da öldü ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

Sanat hayatına 1924'te, Galatasaray Lisesi'nde açılan güzel sanatlar sergisine sulu boya resimleriyle iştirak ederek giren Malik Aksel, daha sonra yurt içinde ve yurt dışında birçok sergiye katıldı. Bazı resimleri İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'ne alındı. Resimlerinde büyük ölçüde mahallî renk ve motiflere yer veren Aksel, konu olarak daha çok Anadolu köy hayatını ve halk eserlerini işledi. Türk mahallî hayatını tasvir ettiği figüratif çalışma ve kompozisyonlar yanında Anadolu halk resim sanatı ve folkloru, dinî resimler gibi konular üzerinde de dikkate değer araştırmalar yaptı.

Malik Aksel'in kendi yaptığı portresi

Çeşitli dergilerde kalan ve daha çok deneme, inceleme, hâtıra ve sohbet mahiyetinde olan yazıları dışında kitap hâlindeki eserleri şunlardır: *Resim Sergisinde Otuz Gün* (1943); *İstanbul Mimarisinde Kuş Evleri* (İstanbul Enstitüsü Mecmuası, sy. 5'ten ayrı basım, 1959); *Anadolu Halk Resimleri* (1960); *Türklerde Dinî Resimler* (1967); *Sanat ve Folklor* (1971); *İstanbul'un Ortası* (1977).

BİBLİYOGRAFYA:

Celâl Esat Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul 1954-64, III, 217; Nüzhet İslimyeli, *Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 1967, I, 22-24; Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul 1983, s. 34; "Folklorcularımız ve Sanatçılar: Malik Aksel'in Biyografisi", *TFA*, sy. 144 (1961), s. 2445; Konur Ertop, "Malik Aksel ve İstanbul'un Ortası", a.e., sy. 350 (1978), s. 8431; Ahmet Köksal, "Ressam, Eğitimci ve Yazar Malik Aksel", *Antika*, sy. 34, İstanbul 1988, s. 54-57; *TDEA*, I, 96.

TURGUT AKPINAR

AKSIRMA

(عطس اٲس)

İslâm muaşeret âdâbında karşılıklı duaya vesile olan fizyolojik bir olay.

Aksırma, burun yollarında gelişen ve beyincikteki reflekse bağlı olarak ağızdan ve burundan soluk boşalmasını sağlayarak burundaki yabancı maddeleri temizleyen, esnemenin aksine insanda zindelik meydana getiren bir hadise olduğundan sağlık belirtisi kabul edilmiş ve İslâm'da bazı muaşeret kurallarına bağlanmıştır.

Hız Peygamber üçe kadar aksırmanın sağlık, fazlasının ise nezle belirtisi olduğunu söylemiştir (bk. Tirmizî, "Edeb", 5). Aksırma "Allah'ın sevip lutfettiği bir nimet" olduğu için (bk. Buhârî, "Edeb", 125; Ebû Dâvûd, "Edeb", 89; Tirmizî, "Edeb", 6) her nimet gibi ona da şükretmek gerekmektedir. Bunun için aksıran kişi ya "el-hamdülillâh" (الحمد لله) veya "el-hamdülillâhi alâ külli hâl" (الحمد لله على كل حال) demelidir. Bu ifadenin yerine Fâtihâ'yı sonuna kadar okumanın sünnetine yeri bulunmadığı gibi aksırdıktan sonra kelime-i şehâdet getirip peşinden hamdetmek de dinen mekruh sayılmıştır. Aksırırken ağız elle veya mendille kapatmak sünnettir.

Aksıran kişinin "el-hamdülillâh" demesi halinde yanında bulunanlardan birinin ona "yerhamükellâh" (يرحمك الله) (Allah